

5. Костюк Л.Б. Етнічна ментальність українців як основа соціокультурної інтеграції / Л.Б. Костюк // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – Вип. 66 / Гол. ред. В.П.Бех. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. – 237 с.
6. Корнієнко О.М. Національні цінності особистості: сутність та особливості.: автореф. дис.канд. філос. наук.: 09.00.03 / О.М. Корнієнко. - К., 1998. - 18с.
7. Лозко Г.С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. / Г.С. Лозко. – К.: «Артек», 2001. – 304 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького; [Редкол.: Ю.І.Римаренко]. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
9. Смітюх Г.Є., Стрілецький В.В. Україна сакральна. Український менталітет. // Мислене дерево. Ми робимо Україну –українською! - [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://myslenedrevo.com.ua/studies/smitstr/06.html>.

*Гаврилюк Дмитро Юрійович,
аспірант кафедри політичних наук
НПУ імені М.П.Драгоманова*

УДК 32:008(4УКР)

ВИДИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО АБСЕНТЕЇЗМУ: ПОЛІТОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ

Статтю присвячено дослідженню практичних видів електорального абсентеїзму як своєрідного політичного вираження політичної культури громадян під час провадження виборчих процесів до представницьких органів держави .

***Ключові слова:** абсентеїзм, політична апатія, виборче життя, політичний бойкот, політизація суспільства , електоральна активність, явка виборців.*

Статья посвящена исследованию практических видов электорального абсентеизма как своеобразного политического выражения политической культуры граждан во время проведения избирательных процессов в представительные органы .

***Ключевые слова:** абсентеизм, политическая апатия, избирательное жизнь, политический бойкот, политизация общества, электоральная активность, явка избирателей.*

The article investigates the practical type of electoral absenteeism as a kind of political expression of the political culture of citizens during the proceedings before the election process to the representative of the state.

***Keywords:** absenteeism, apathy, electoral life, a political boycott, the politicization of society, electoral activity, voter turnout.*

***Актуальність дослідження.** Не від лукавого можна припустити, що якби самого інституту виборів і виборчого процесу як такого не було в політичному демократичному вимірі , його варто було б вигадати. Лейтмотивом є безпосереднє прагнення доведення ефективності демократичного політичного режиму який апіорі має забезпечувати добробут кожного і всіх з числа громадян держави, особливо якщо це стосується громадянського впливу на конструювання виборних органів представницької демократії (парламент, президент).*

Зокрема лише на одному умовно кажучи європейському континенті та США в 2012 році будуть відбуватися доленосні для нової розкладки на політичній шахівниці національні внутрішні вибори, загалом це такі електоральні кампанії, що пов'язані із виборами президента РФ (березень 2012), президента Франції (квітень 2012), президента США (листопад 2012) , а також не варто забувати і про вибори до законодавчих органів на пострадянських теренах - в РФ (січень 2012) , а от в Україні вони відбудуться вже наприкінці жовтня 2012. Як одразу видно, данні електоральні процеси є політично очікуваними, але їх якість та результат за різними експертними опитуваннями вже оповиті очікуваннями політичних ризиків. Це підтверджуються зокрема для

європейських і вітчизняних політичних реалій тим, що під час остатніх виборів до Європарламенту понад 57 % виборців ЄС проігнорували можливість здійснити своє активне виборче право, а от в Україні за даними ЦВК саме на виборах до ВРУ в 2007 і президента України в 2010 році загальна виборча явка становила найменше за всю електоральну історію незалежності української республіки - починаючи з 1994 року відповідно по 62,5% в 2007р. та 66,76% в 2010. Отже ризик прогресування генерування на європейському політичному виборчому тлі та в Україні фактору електорального абсентеїзму з політологічної точки зору зберігається.

Мета статті. Показати розмаїття в політологічному дискурсі видів та оцінки масштабів поширення електорального абсентеїзму як своєрідного політичного вираження політичної культури громадян під час провадження виборчих процесів до представницьких органів держави взагалі та в Україні зокрема.

Ступінь розробки теми. Проблема електорального абсентеїзму для України є досить новою. У зв'язку з цим і тим що фундаментальні і систематичні проводять робіт над нею немає - найбільш широку теоретичну базу для вивчення даного феномена представляють роботи західних дослідників. Серед них можна виділити праці таких вчених, як Ч. Мерріам, Г. Госнел, Г. Лассуел, С. Верба, Н. Най, П. Лазарсфельд, Б. Берельсон, А. Кемпбелл, П. Конверс, В. Міллер, Д. Стоке, Е. Дауна, М. Фіоріна, К. Риф, Г. Шміт, М. Марш та ін [1]. У роботах цих дослідників були узагальнені методи і способи вивчення абсентеїзму, розроблена методологія і методика проведення прикладних досліджень, висловлені прогнози про характер проявів даного феномена в різних соціально-політичних умовах.

На сучасному етапі розвитку політичної науки в західних країнах значна увага дослідників приділяється вивченню факторів, що впливають на рівень електоральної активності громадян.

У сучасній Росії, такі автори, як А. Галкін [2], Д. Гавра, К. Сілантьєв [3], В. Арсентьєв, С. Баранов, Г. Бутирін [4], пропонують ряд класифікацій, що дозволяють виділити основні типи абсентеїзму, в основі виникнення яких лежать різні мотиви неучасті в голосуванні. Дані класифікації дозволяють більш глибоко вивчити феномен абсентеїзму та розробити методи підвищення рівня електоральної активності виборців щодо кожного з даних типів.

Поряд з цим, особливо варто відзначити роботи вітчизняного політолога В. Небоженка, а також соціологів І. Бекешкіної та Є. Головахи. В Україні станом на сьогоднішній день тема дослідження знаходиться в рамках наукових інтересів і таких вітчизняних дослідників суспільно - політичних та соціальних феноменів: С. Рябова, О. Лазоренка. Варто зазначити, що фахові розробки причин походження абсентеїзму вносяться зі сторони дослідників теми політичної участі громадян - насамперед це В. Бортніков, Н. Ротар, О. Чемшит. Досить цікавими видаються висновки з питання дослідження електоральної поведінки К. Черкашина.

Основна частина. На сьогоднішній день для загалу політичними експертами із різних дослідницьких світових установ вже виявлено, що політичний абсентеїзм є феноменом політичної науки загалом, але є і ймовірною характеристикою політичної культури громадян, особливо коли він дістає можливості свого прояву під час проведення виборчих процесів. Нагадаймо, що сам абсентеїзм може означатися як ухилення виборців від участі у виборах до представницьких органів різного рівня. І хоч ріст абсентеїзму може розглядатися як ознака політичної кризи, що на загал підтверджує європейська виборча політична практика, а також реакція населення на альтернативи, що пропонуються політиками (як провладними елітами, так і опозиційними групами) [5 с. 5].

Науковці по-різному трактують причини, що лежать в основі абсентеїзму. Тому важливо з'ясувати, чому громадяни, які довгий період боролися за отримання права голосу, здобувши його, ухиляються від участі у виборах: іншими словами, вяснити, які об'єктивні чинники впливають на рівень абсентеїзму.

Встановити генезис абсентеїзму дуже важко, це явище досить неоднозначне, умовно і не має формальних обмежень, а також обмежувачів. Особливість сучасного абсентеїзму полягає в неоднозначності його походження [6].

Одними із апелятивних тез до ви кристалізації видів (типів) електорального абсентеїзму є вже із означених вище об'єктивних причин спонуки до громадянського небажання здійснення

свого активного виборчого права, до них політична наука відносить , як і а) низький рівень суспільного, групового та індивідуального розвитку; б) заорганізованість, складність політичних та виборчих систем; в) політична апатія громадян; г) політичний бойкот різноманітних груп громадянського сектору[7].

Оригінальним підходом до характеристики видів феномену політичного абсентеїзму виявляється і чинники які обумовлюють електоральну активність, зокрема такими ми можемо сміливо вважати і - 1)рівень політичної культури, політичних традицій; 2)рівень політизації суспільства; 3)можливість політичного режиму стримувати явку виборців; 4)неоднорідність самих конкретно виборів, їх рівень та значимість.

В рамках даної статті як вже мало стати зрозумілим ми розглянемо основні класифікації і типології абсентеїзму, представлені в роботах дослідників з РФ і зарубіжних країн, а також запропонуємо оцінити спробу авторської класифікації.

Аналіз класифікацій доцільно, починаючи проводити з типології відомого французького політолога Ж.Блондель запропонував класифікацію, що включає два типи абсентеїзму. На матеріалі соціологічних опитувань про мотиви їх неучасті у виборах до європейського, парламент він виділив дві основні групи абсентеїстів - випадкових (circumstantial) і свідомих (voluntary). «Можна провести відмінність, - писав Ж. Блондель, - між тими, хто не міг голосувати, незалежно від їхнього інтересу або ставлення до європейської інтеграції чи почуття громадянського обов'язку (circumstantial), і тими, хто не хотів голосувати, наприклад, через їх відношення до політики, Європі, до партій і політиків чи ще з якої-небудь причини (voluntary) [8].

Знана політична дослідниця із РФ А.Артемова також виділяє два типи абсентеїзму: усвідомлений і несвідомий. На її думку, усвідомлена відмова від участі у виборах припускає наявність усвідомлених причин неучасті в голосуванні: незадоволеність політичною системою, принципами суспільного устрою, процедурою виборів, політичними інститутами в цілому або окремими тенденціями в їх діяльності та ін У свою чергу, несвідома відмова від участі у виборах має на увазі, що люди відмовляються від участі в голосуванні не тому, що вони протестують проти чого-небудь, а в силу своєї аполітичності і відсутності інтересу до політики [9].

Дані класифікації побудовані на різних підставах. Ж.Блондель розрізняє абсентеїстів по наявності або відсутності можливості брати участь у виборах, а дослідник А.Артемова розрізняє абсентеїстів на підставі їхніх мотивів, а саме ступеня політизації.

Російський політолог АГалкін виділяє три основні групи абсентеїстів. **Першу групу** складають особи, які не беруть участь у виборах з об'єктивних причин (фізична неміч, раптова хвороба та інші кон'юнктурні обставини, що роблять неможливим відвідування виборчої дільниці). На думку автора, дана група складає зазвичай до 15% всіх мають право голосу, а представники цього типу абсентеїзму простежуються практично у всіх країнах світу за винятком тих, в яких голосування є обов'язковим, а за не появу на виборчій дільниці стягується штраф **Другу групу** утворюють ті, хто, не маючи особливих підстав для, невдоволення ситуацією, що склалася і не прагнучи до особливих змін, вважає для себе зайвим участь у виборчому процесі. Цю групу складають громадяни цілком задоволені існуючим станом, і саме подібних людей мають на увазі ті, хто захищає абсентеїзм як фактор стабільності демократії. Дана група виборців найбільш вагомо представлена в державах з порівняно стабільними громадськими засадами. **Третю групу** входять індивіди, які негативно ставляться до утвердженням порядків, не вірять у можливість внести корективи, в проведену політику за допомогою виборчих бюлетенів, або розглядають утримання від участі у виборах як форму негативного політичної дії [10].

Більш дрібна класифікація, що включає п'ять типів, представлена в роботі вітчизняних дослідників В.Арсентьєва, С.Баранова і Г.Бутиріна[4]. Розглянемо кожен з даних типів більш докладно:

1.Абсентеїзм байдужості і аполітичності. Даний вид неучасті у виборах характерний для молоді. В якості основних причин виникнення даного типу автори відзначають наступні: політична інертність виборців (переконаність виборця в тому, що його голос нічого незмінить), низький рівень політичної культури; недостатня інформованість; утилітаризм.

2. Абсентеїзм негативного ставлення до передбачуваних підсумками виборів. Формуванню даного типу абсентеїзму сприяє поширення інформації, що ілюструє, що вибори, проводяться протизаконними способами, а їх результат заздалегідь відомий.

3. Абсентеїзм протесту. Представниками даного типу, як правило, є громадяни, ображені на владу, а також найбільшні верстви населення. Основною причиною неучасті представників даного типу в голосуванні є переконаність громадян у тому, що вибори потрібні тільки владі. Своєю поведінкою вони намагаються продемонструвати своє негативне до них ставлення.

4. Абсентеїзм, викликаний зовнішніми факторами масового дії. В даному випадку причинами неучасті в голосуванні виступають: від'їзд, за місто, сезонні роботи, погана погода, відсутність інформації про, виборах, місце і час голосування і т.п.

5. Випадковий абсентеїзм. Даний тип неучасті у виборах викликаний особистими випадковими причинами громадян.

Іспанська дослідниця М. Вірос запропонувала класифікацію з п'яти типів абсентеїзму, що розрізняються за наступними критеріями: ступеня політизації, наявності політичних знань, інтересу до політики і до її розуміння й оцінки, а також за формою політичної участі. Дана класифікація була побудована на основі серії глибоких інтерв'ю з іспанськими абсентеїстами в 1989-1990 рр. Розглянемо цю класифікацію більш докладно.

1) «Переконані абсентеїсти». Громадяни, які, абсолютно не політизовані, не володіють необхідною для участі у виборах інформацією, здібностями для вибору кандидата / партії і його реалізації, до того ж вони не цікавляться політикою [11].

2) «Абсентеїсти-спостерігачі». Дана категорія громадян лише спостерігає за політичним життям, дізнається новини, проте внаслідок відсутності необхідної освіти або інтересу до осмислення політичної інформації подібним людям важко попередньо виносити будь-які судження про свою участь у виборах, тим не менш, в разі електоральної гіпер мобілізації вони можуть брати участь у виборах, наслідуючи поведінки оточуючих.

3) «Авторитарні абсентеїсти». Представники цієї групи абсентеїстів не беруть участь у виборах, оскільки не дотримуються якої-небудь певної ідеології. Вони володіють достатніми знаннями, проте абсолютно не цікавляться політикою і не здатні обрати того чи іншого кандидата або партію, оскільки дуже часто у них немає чіткої ієрархії політичних уподобань. На несвідомому рівні вони заперечують політичний плюралізм і вважають, що партії народжують конфлікти і роз'єднаність.

4) «Абсентеїстів - пасивні критики». Громадяни, що відносяться до даного типу, цікавляться політикою, але при цьому негативно ставляться до представницьких органів влади.

5) «Абсентеїсти - активні критики». Представники цієї групи мають високий рівень знань і внаслідок цього займають активну критичну позицію по відношенню до існуючого режиму. Високий рівень політизації та їх здатність до розуміння деяких специфічних проблем, які, як вони вірять, можуть загрожувати самому існуванню демократії, іноді змушують їх голосувати за менше зло [11].

У преамбулі до висновку автор пропонує до експертної уваги умовну типологію електорального абсентеїзму за критерієм причинності даного політичного феномену пропонуються такі види:

1) *політична апатія політичних еліт від бажання проведення конкурентних, виборів, що мають в результат і запропонувати громадянами не залежно від ідеологічних, політичних та культурних вподобань нової якості та ефективності політику та систему суспільного і державного управління і звичайно відповідні злагоджені системні реформи всіх основних сфер життєдіяльності людини і громадянина;*

2) *(де) сакралізація політичної влади громадянами (і у виборчому їх статусі також), які або тим самим визнають чи на противі, слабкість і функціональну не конкурентоздатність опозиційних політичних партій та рухів;*

3) *суспільні перестороги, розуміння та відчуття громадянами на передодні і у між виборчі політичні сезони - соціальної несправедливості, економіко - фінансової не свободи, особистої*

небезпеки своїм громадянським правам та свободам людини і громадянина, що мають гарантуватися державою згідно конституційного закону.

Абсентеїзм є природно - історичним явищем, невід'ємним атрибутом політичної системи, побудованої на принципах демократії і свободи. Він є феноменом політичного життя будь-якого демократичного суспільства і правової держави, що вступив на спадну гілку свого розвитку. Широке поширення абсентеїзму, як в країнах класичної демократії, так і тих, які недавно вступили на шлях демократичного розвитку, пов'язане з наростанням процесів дисфункціональності в їхніх політичних системах, вичерпанням креативного потенціалу історично сформованих демократичних інститутів, виникненням «підданського» типу політичної культури у широких мас під впливом ЗМІ, політичних маніпуляцій [12].

Масштаб абсентеїзму і форми його прояву безпосередньо пов'язані з історичними умовами становлення інститутів демократії, з відмінностями у менталітеті народів, з існуванням різних традицій і звичаїв у даному соціумі.

Значний вплив на рівень поширення абсентеїзму справляє також тип виборів: чим вищий рівень виборів, тим більшою є участь громадян у голосуванні. Це пояснюється тим, що із збільшенням рівня виборів зростає і цінність посади, а відповідно і рівень сподівань, які покладають виборці на об'єкт обрання [12, с. 78].

Не менш важливий вплив на рівень абсентеїзму здійснюють перелік суб'єктів виборчого процесу та їхній імідж, в тому числі і мовно-комікаційний (Україна нажалі в цьому сенсі є не лідером, доказом є низькі за всю політичну історію починаючи із 1991 року суспільні показники до основних державних інститутів та гравців влади, опозиції та нерівноправне геополітичне та гео економічне відношення світових політичних еліт до вітчизняних "політичних можновладців"). Враховуючи те, що часто причиною абсентеїзму є недовіра виборців до діючої влади, рівень абсентеїзму може різко знижуватися у разі участі у виборах нової політичної сили, в особі якої виборці бачать реальну альтернативу діючій владі.

І нарешті, рівень абсентеїзму прямо пропорційно залежить від рівня конкуренції на виборах. Якщо немає конкуренції, результат є прогнозованим, то цінність голосу виборця втрачає своє значення. У той самий час великий рівень конкуренції дає виборцям зрозуміти, що від його голосу може залежати результат виборів [13].

Завершуючи, на нашу думку ми вважаємо, що при поляризованості політологічних висновків щодо феномену електорального абсентеїзму, його характеристика як про політичну форму індиферентності оманливе. Масове розчарування в можливості щось змінити провокує констатувати виснаження діяльносного потенціалу. Швидше за все, ми маємо справу зі своєрідною сублимацією політичної активності, з її переходом в латентну форму. Абсентеїзм виборців відображає не неприйняття політики як такої і в Україні зокрема, а відкидання затверділих способів політичної дії, комунікації, мобілізації політичної участі громадян в управлінні і безпосереднього здійсненні прямого народовладдя, нажалі яке на вітчизняних диких політичних преріях через реформаторську обмеженість політичного класу в Україні, який так і не навчився за 21 рік повноцінного політичного функціонування української державності вийти безпосередньо до громадянина і запропонувати авторитетну програмну дихотомію. Подібна оцінка дозволяє припустити, що при черговому загостренні політичної ситуації або скільки серйозному повороті до інших способів реалізації політики потенційна енергія мас може трансформуватися в політичну дію.

Література:

1. Выборы: процесс, право, технологии: Словарь-справочник. - [Электронный ресурс] / [Под ред. Г.Н. Бутырина]. - М., 2001. - Режим доступа : // <http://lib.socio.msu.ru>.
2. Політологічний словник. / [За ред. проф. В.І.Астахової та проф. М.Ганова].-Х.: ПРАПОР,1997.- С.5.
3. Дударева Евгения. Абсентеизм как развивающаяся политическая сила. - [Электронный ресурс] / Е. Дударева. - М., 2001. - Режим доступа : <http://aboutpolit.ru/?q=node/1905&page=3>

4. Сутність явища абсентеїзм. - [Електорний ресурс]: Режим доступу: http://www.djerele.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4155&Itemid=71
5. Blondel J., Sinnott R. Svensso P. People and Parliament in the European Union: Participation, Democracy, and Legitimacy/ J. Blondel, R. Sinnott, P. Svensso. - Oxford: Clarendon Press, 1998. P. 41.
6. Артемова А.Г. Мотивы участия и неучастия в голосовании / А.Г. Артемова // Электоральная политология: теория и опыт России / [Под ред. Л.В. Сморгунова.] - СПб., 1998. С. 149—156.
7. Галкин А.А. О сенсации, которая не состоялась // Полис. 2004. № 1. С. 6—9.
8. Viros M.R. A Qualitative Approach to Electoral Abstention [Електронний ресурс] / Viros M.R. - Режим доступа <http://www.recercat.net/bitstream/2072/1369/1/ICPS98.pdf>.
9. Джандубаева Зурида Заудиновна. Абсентеизм как феномен современной российской

практики / З.З. Джандубаева: дис. ... кан. социолог. наук : 22.00.04– Москва, 2005– 134 с.

10. Кулеба О. Абсентеїзм як форма низької політичної участі / О. Кулеба, М. Бучин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : [збірник наукових праць] / НАН України, Інституту народознавства, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, Національний університет "Львівська політехніка" ; [редколегія: Я. Ісаєвич (голова) та інші]. - Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2011. - Випуск 23. - С.98-102.

Циркін Ігор Маркович,
здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 32 : 321 .01 + 342.5

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Аналізується роль і основні напрями реалізації громадянської освіти в системі чинників формування політичної культури трансформаційного суспільства.

Ключові поняття: *особистість, політика, культура, політична культура, громадянська освіта, виховання.*

Анализируется роль и основные направления реализации гражданского образования в системе факторов формирования политической культуры трансформационного общества.

Ключевые понятия: *личность, политика, культура, политическая культура, гражданское образование, воспитание.*

The role and main areas of civic education in the factors shaping the political culture of the transformation of society.

Key concepts: *identity, politics, culture, political culture, civic education, education.*

На формування політичної культури особистості впливає низка детермінант внутрішньо- та зовнішньополітичного характеру. До базових з них варто віднести:

- трансформації політичної системи як системи суспільного управління й прийняття рішень та траєкторію розвитку політичного режиму (від авторитарного до гібридного або демократичного, від напіввільного до вільного (або, навіть у зворотньому напрямку);

- роль політичних еліт та лідера держави – як уособлення та транслятора національних цінностей, взірця для особистості або антипода її політико-культурної моделі, що була сформована на іншому етапі суспільної трансформації. При цьому, аналізуючи вплив лідерів на